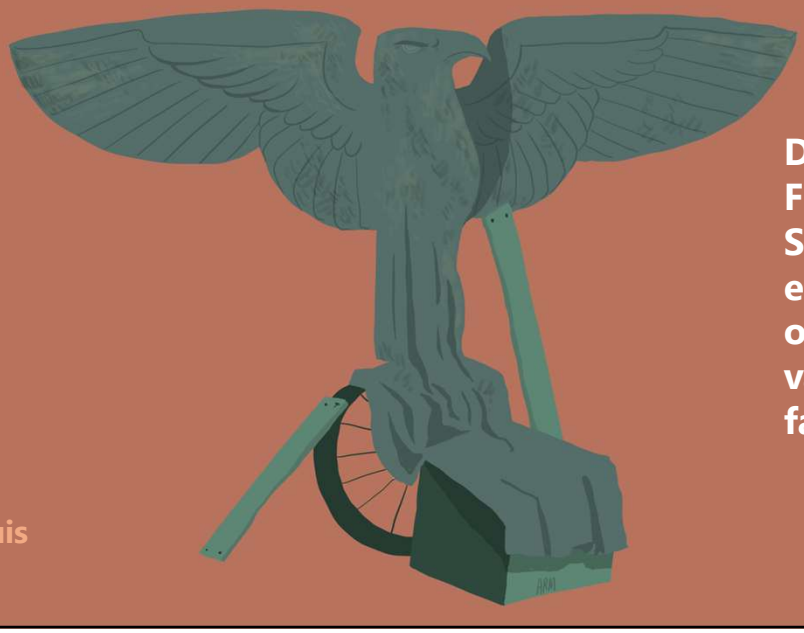

De Frankfurter Schule en de opkomst van het fascisme 6

Petra Bolhuis
Maieutiek
2026

1

De kritiek: van economie naar cultuur

- F. Pollock schreef in 1941dat de overgang van kapitalisme naar socialisme dat de overgang van kapitalisme naar socialisme al had plaatsgevonden, maar niet op de door Marx voorspelde wijze.
- Een biograaf beschrijft dit als 'Planeconomie en staatsinterventionisme, die in eerste instantie een belofte op socialisme leken in te houden, veranderden hun functie en stonden uiteindelijk voor het tegendeel van de oorspronkelijk hoopvolle verwachtingen.' (M. blz 46)
- Gevolg: De FS verving de economie als drijvende kracht van de dialectiek door de politiek. Ideeën en cultuur i.p.v. materie en arbeid.

2

Liberalisme, kapitalisme en fascisme

- Horkheimer en Adorno gaan nu en meer schrijven over cultuur en taal. Dat zien we terug bij denkers als Fromm, Marcuse en Habermas.
- Er ligt geld klaar voor een gedegen onderzoek naar antisemitisme, maar het komt niet van de grond. Arendt die de tekst van Benjamin aanlevert in 1941 had verwacht samen te kunnen werken, maar dat gaat dus ook niet door. Arendt denkt dat Adorno het gedwarsboomd heeft. Het geld van The American Jewish Committee komt echter steeds niet. Volgens Mittelmeier ligt dat aan Horkheimer. (M. blz116)
- Wat er nu wel geschreven wordt zijn teksten over de cultuurindustrie -die komen in de dialectiek van de Verlichting terecht- en verder teksten over rechtsradicalisme en fascisme.
- Later, rond 1944, krijgen ze via de *Jewish Labour committee* geld voor het antisemitisme project dat echter (nog) nooit uitgegeven is. (M. 206-207)

3

Activisme in de jaren 60

- Wie wel aanzetten tot actie op de manier die Horkheimer en Adorno voor ogen stond zijn Marcuse en Fromm.
- Mittelmeier schijft dat de Dialectiek van de Verlichting werkelijk nooit het boek is geworden wat Horkheimer en Adorno voor ogen stond. Maar ook: als het wel was gelukt dan was de tekst te nog lastig en gelaagd om directe actie als effect te hebben.
- Toch is volgens Mittelmeier het boek en het hele project nodig, omdat het de diepere laag vormt van een anders wellicht gemakzuchtig geworden maatschappijkritiek.
- Zelfs als je het niet begrijpt roept het op tot het niet meer accepteren van het bestaande en daar bovenuit te reiken.' Bepaalde negatie als grandioze taalmuziek' is zijn slotzin van het boek voor de dialectiek van de Verlichting. (M. blz 243)

4

Walter Benjamin als laatste van zijn soort

- Nu zien velen hem als een profiteur die niets afmaakte, maar dan vergeet men dat hij hoort bij misschien wel de laatste generatie van ‘vrij zwevende intellectuelen’. De term is bedacht door Mannheim in 1929.
- Zij horen niet bij een partij, richting of klasse en hebben geen enkele directe binding met nut of belang. N.B. dat was ooit het hoogste Griekse ideaal en de enige manier om in de klassieke wereld een mens te kunnen worden.
- Flanerend in Europa schrijft hij vaak korte teksten en fragmenten soms ook heel complexe analyses die al dan niet door de FS worden gepubliceerd.

5

Benjamin over cultuur als kritiek (62-66)

- Benjamin ziet de verandering door techniek, zoals het ontstaan van massacultuur, niet perse als iets slechts. Hij vindt wel dat we hiermee moeten leren omgaan. Zo ziet hij in dat we de middelen die er zijn moeten herverdelen (politiseren) zodat kunst kan emanciperen.
- Zijn waarschuwing betreft ‘het aura van kunst’ dat verdwijnt, o.a. door de enorme reproductiemogelijkheden. De kans dat het aura van het sublieme en eenmalige op de leider wordt overdragen ziet hij als een groot gevaar. Dat maakt hem ook nu weer actueel.

6

Adorno's cultuur kritiek

- Voor Adorno is alle cultuur en zeker dat van de massa al ondergeschikt geraakt aan het kapitalisme. Onder het pseudoniem Rottweiler schrijft hij in hetzelfde tijdschrift als Benjamin.
- De tekst is berucht omdat veel jazzliefhebbers zich hevig geschoffeerd voelen. Hij ziet jazz als muziek die wel probeert origineel te zijn, maar alleen kans maakt als veel mensen het willen en kunnen waarderen.
- Deze 'wet van de markt' in de cultuurindustrie is nu weer heel actueel:
  - Golf aan AI muziek en boeken
  - Druk die wordt uitgeoefend op makers van netflixcontent om rekening te houden met mensen die onder de film ook scrollen.

7

Schönberg en de avant garde

- In filosofie van de nieuwe muziek schreef Adorno in 1949 dat alleen 'werken die geen werken meer zijn' nog van belang zijn.
- Duitsland liet zich voorstaan op de cultuur van het land. Na Auschwitz kunnen we volgens Adorno muziek en boeken niet meer op dezelfde wijze genieten.
- Schönberg, Kafka, Beckett; kunst die moeite kost, dat is alles wat nog echt is na Auschwitz, volgens Adorno.
- Adorno zelf werd in de jaren zestig tot de gevestigde orde gerekend en afgeserveerd door zijn studenten. Dit overviel hem totaal.

8

‘The times they are a changin’

- Toen Adorno de politie belde was zijn status als iemand die heulde met het kapitalistisme, dat hij zei te verwerpen, een feit. (23/24)
- Maar ook zijn cultuurkritiek werd lange tijd als achterhaald gezien. De popcultuur zag zichzelf wél als maatschappijkritisch. Van de ‘langharige’ Beatles tot punk, alles leek lange tijd uit op het omverwerpen van de orde en dat leek effectief.
- Maar nu keert de analyse terug als zinvol. Denk aan:
  - Maatschappijkritiek die ook mooi en lekker in het gehoor liggend moet zijn en een feestelijk karakter krijgt.
  - De vermenigvuldiging van alles wat maar aandacht weet te trekken op het internet.
  - De vraag: ‘Wie bepaalt wat mensen te zien en te horen krijgen?’ geldt ook voor de kunst. Wat doet de toename van privé bezit van musea en congrescentra? (Volkskrant 12 -4-2023)

9

De eenvormigheid is groter dan je denkt

- Zowel Horkheimer en Adorno als Marcuse zijn actueel in hun angst voor totale eenvormigheid in de veelheid. (zie o.a. Dialectiek van de Verlichting blz 134-182)
- Voorbeelden waarin de analyse van hen en Marcuse sterk naar voren komt:
  - ‘Into the woods’, van **John York** (over het beperkte aantal plots waarin alle verhalen passen)
  - **Kurt Vonnegut** https://www.youtube.com/watch?v=6FH1r_HgXN4
  - **Axis of Awesome** Alle hits in popmuziek hebben 4 akkoorden https://www.youtube.com/watch?v=5pidokakU4I

10